

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ พืช ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ในระบบนิเวศทั้งหมด แต่จากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันที่มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรม การเป็นที่อยู่อาศัยที่ทำกิน เกษตรกร การคมนาคม อีกทั้งแม่น้ำยังเป็นแหล่งทรัพยากรน้ำที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันพบว่าปัญหาเกิดขึ้นมากมายจนมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแม่น้ำลำคลอง แม่น้ำสายสำคัญหลายสายมีมลพิษสะสมอยู่ในแม่น้ำ ทรัพยากรในแม่น้ำลดลงและหลายสายพันธุ์ได้สูญหายไป ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำนั้น มีสาเหตุจากพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ คือ ปัญหาการปล่อยน้ำเสีย การบุกรุกพื้นที่ริมแม่น้ำ การขยายตัวของวัชพืช เช่น ผักตบชวา แม่น้ำจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ แต่ก็ยังเป็นกฎหมายที่มุ่งให้ความสำคัญคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำของมนุษย์ตามแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมที่เห็นว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) มนุษย์ยังสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ โดยไม่จำกัด ทำให้มนุษย์มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ รวมถึงทรัพยากรน้ำโดยมุ่งแต่ประโยชน์ที่ตนจะได้รับโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนก่อให้เกิดปัญหากับแม่น้ำจนเป็นความเสียหายที่มนุษย์เองได้รับผลกระทบนั้น ๆ

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำนี้เองที่การวิจัยได้กำหนดเป็นประเด็นการวิจัยในเรื่องการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำตามมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมที่กำหนดให้ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) และแม่น้ำก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ซึ่งการจะคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำได้นั้นจะต้องกำหนดเป็นกฎหมาย การวิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาตามวิธีวิทยาการวิจัยเพื่อนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการมีส่วนร่วมออกแบบ, ร่วมออกแบบ ด้วยการให้ประชากรผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงได้มีส่วนร่วมออกแบบ โครงสร้างของกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและเมื่อได้คำตอบแล้ว ได้ใช้วิธีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิพากษ์คำตอบ และให้ข้อเสนอแนะที่ผู้วิจัยได้นำไปสู่การปรับปรุงกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำเพื่อให้เป็นต้นแบบกฎหมายที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด

การวิจัยเอกสารได้นำปรัชญา หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ รวมทั้งกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดโครงสร้างรูปแบบของการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ได้แก่ แนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นแนวคิดแบบเดิมที่ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในโลกได้ จนกระทั่งนำมาสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดมิติใหม่เป็นแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนแนวคิดของมนุษย์ที่มีการยอมรับสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติและแม่น้ำ ทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลได้นำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงสถานะของแม่น้ำตามกฎหมายและอธิบายถึงที่มาของการรับรองสิทธิของแม่น้ำ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการในมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ปรัชญากฎหมายของสำนักกฎหมาย (School of Law) เพื่อให้เห็นถึงการบัญญัติกฎหมายที่ต้องไม่ขัดกับหลักธรรมชาติ และวิเคราะห์กฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศที่ให้การคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติและแม่น้ำ ได้แก่ กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ (The world charter For Nature, 1982) ปริญญาสาเกล้าด้วยสิทธิแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mater Earth) และร่างปฏิญญาสาเกล้าด้วยสิทธิของแม่น้ำ Universal Declaration of River Rights (Draft) และกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ (Republic of Ecuador) รัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย (Bolivia) และสหรัฐอเมริกา (United State of America) ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ (New Zealand) สาธารณรัฐอินเดีย (Republic of India) สาธารณรัฐโคลอมเบีย (Republic of Colombia) เพื่อให้เห็นว่ามีการยอมรับสิทธิของธรรมชาติและแม่น้ำในระดับสากลและนานาชาติ ที่มีขอบเขตที่มาและรูปแบบของการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ รวมทั้งกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำเพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่กฎหมายไทยไม่สามารถให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำได้ ทั้งนี้รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การมีส่วนร่วมออกแบบ, ร่วมออกแบบ และการรับฟังความคิดเห็น ทำให้ได้คำตอบอันเป็นข้อค้นพบของการวิจัยนี้

1. สรุปและอภิปรายผล

ข้อค้นพบของการวิจัยสรุปได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำมาจากสาเหตุ 3 ประการ คือ ปัญหาการปล่อยน้ำเสีย การบุกรุกพื้นที่ การขยายตัวของวัชพืช เช่น ผักตบชวา แม้ปัญหาดังกล่าวจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้บังคับอยู่หลายฉบับเช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด

และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาคลอง รศ.121 (พ.ศ. 2445) พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ประมวลกฎหมายอาญา และพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 กฎหมายเหล่านี้พบว่าตราขึ้นมาภายใต้แนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) หมายถึง มนุษย์อยู่เหนือระบบนิเวศอื่น ๆ มนุษย์จึงมีสิทธิที่จะได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรแม่น้ำได้และหากมีความเสียหายเกิดขึ้นก็สามารถที่จะใช้เทคโนโลยี และการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหา กฎหมายจะคุ้มครองสิทธิแก่มนุษย์ในขณะที่เดียวกันก็ห้ามมนุษย์มิให้ละเมิดสิทธิของมนุษย์ด้วยกันเอง จึงเป็นกฎหมายที่มีได้เห็นถึงความสำคัญของแม่น้ำที่พึงจะได้รับการคุ้มครอง

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศนี้เองเกิดจากการมีแนวคิดที่เป็นปรัชญาด้านสิ่งแวดล้อมที่ให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศที่เรียกว่า Anthropocentric มนุษย์จึงอยู่เหนือระบบนิเวศอื่น สิทธิต่าง ๆ จึงมีการกำหนดให้เป็นของมนุษย์ จึงเป็นที่มาแห่งปัญหาสิ่งแวดล้อมและการทำลายสร้างความเสียหายให้แก่ระบบนิเวศและมนุษย์ ก็เป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเสียหายนั้น ๆ การวิจัยพบว่ากฎหมายสิ่งแวดล้อมของหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิแก่มนุษย์ที่จะได้ใช้ประโยชน์และลงโทษมนุษย์ที่ก่อความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ทรัพยากรในระบบนิเวศได้ให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการวิจัยนำเสนอแนวคิดอันเป็นมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม คือ การให้ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco- centric) และมนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศที่ไม่ได้อยู่เหนือทรัพยากรอื่นในระบบนิเวศเดียวกัน การคงให้ระบบนิเวศอยู่ในระบบนิเวศโลก จึงต้องนำเอาหลักการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศมาเป็นหลักสำคัญ ดังนั้น การวิจัยจึงได้นำเอาหลักการคุ้มครองสิทธิที่ระบุว่ามนุษย์มีสิทธิทางกฎหมาย และด้วยเหตุดังกล่าว การวิจัยนี้จึงได้กำหนดให้มีกฎหมายคุ้มครองสิทธิให้แก่ระบบนิเวศซึ่งในการวิจัยกำหนดเป็นแม่น้ำ เนื่องจากเมื่อมนุษย์มีสิทธิแม่น้ำก็ย่อมจะมีสิทธิด้วยเช่นกัน

ดังนั้น หากจะให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำต้องมีการกำหนดขอบเขตของสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครอง โดยมีมาตรการและวิธีการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและมีองค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำที่ทำหน้าที่ดูแลแม่น้ำ ซึ่งการวิจัยได้คำตอบในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) ขอบเขตแห่งสิทธิของแม่น้ำ

สำหรับขอบเขตสิทธิของแม่น้ำ (Scope of rights for river)” ที่จะนำมาจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ มี 5 ประการ ดังนี้

- สิทธิในการไหลและการขยายตัวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ
- สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ

- สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง
- สิทธิที่จะปลอดภัยและสิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง
- สิทธิที่จะได้รับการรับรองสถานะทางกฎหมาย

(1) สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำโดยไม่ถูกกักกัน

สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำโดยไม่ถูกกักกัน คือ สิทธิของน้ำในการที่จะไหลตามธรรมชาติอย่างไม่ถูกบังคับหรือกำหนดทิศทางการไหลจากมนุษย์ตามอำเภอใจ ทั้งสิทธิการไหลลงสู่พื้นแนวติ่งลงสู่ใต้ผิวดินและไหลตามแนวอนที่ไหลตามแนวของสายน้ำตลอดจนการขยายตัวของสายน้ำไปตามทิศทางของพื้นที่ที่รองรับน้ำ ซึ่งหากการกระทำใดของมนุษย์ทำให้น้ำไม่สามารถไหลไปตามธรรมชาติได้โดยปกติย่อมเป็นการละเมิดต่อแม่น้ำ โดยสิทธิการไหลของน้ำในแม่น้ำนี้เป็นสิทธิของธรรมชาติที่สอดคล้องกับแนวคิดมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม คือแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ที่ได้รับการยอมรับกันในนักสิ่งแวดล้อมและได้มีการยอมรับและให้การรับรองสิทธิการไหลของแม่น้ำในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River (Draft)) และมีปรากฏในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแม่น้ำคงคา สาธารณรัฐอินเดีย (Draft National Ganga River Rights Act, 2016)

แม้ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองสิทธิการไหลของแม่น้ำโดยตรงแต่หากพิจารณาถึงกฎหมายในประเทศที่มีอยู่พบว่ามีความหมายที่กำหนดเกี่ยวกับการห้ามมิให้มีการขวางทางน้ำไหลไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1339 กำหนดให้เจ้าของที่ดินสูงมีสิทธิ "กั้นน้ำ" เอาไว้ใช้เพียงจำเป็นแก่ที่ดินได้ และมาตรา 1355 กำหนดให้เจ้าของที่ดินริมน้ำหรือทางน้ำผ่านไม่มีสิทธิ "ชักน้ำ" เอาไว้เกินกว่าที่จำเป็นแก่ประโยชน์ของตนตามสมควร เป็นเหตุให้เสื่อมเสียแก่ที่ดินแปลงอื่นซึ่งอยู่ตามทางนั้น จากบทบัญญัติในกฎหมายดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาที่เป็นการห้ามมนุษย์กระทำการกิจกรรมเพื่อไม่ให้ไปกระทบสิทธิของมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งถ้าหากมองในทางกลับกันแล้วบทบัญญัตินี้ก็มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์ทุกคนไม่ฝ่าฝืนกฎหมายที่บัญญัติไว้แล้วก็จะไม่ไปกระทบสิทธิการไหลของแม่น้ำด้วยเช่นกัน บทบัญญัตินี้สะท้อนให้เห็นว่าแม้ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิการไหลของแม่น้ำโดยตรงแต่จะเห็นว่าประเทศไทยไม่ได้ปฏิเสธสิทธิดังกล่าวนี้ ซึ่งหากนำสิทธิการไหลของน้ำในแม่น้ำมาบัญญัติคุ้มครองแล้วย่อมสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย ดังนั้นสิทธินี้จึงควรบัญญัติไว้ในกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำนี้

ดังนั้น หากนำสิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำโดยไม่ถูกกักมาปรับใช้กับประเทศไทยแล้วจะทำให้แม่น้ำมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มีการไหลเวียนของน้ำตามธรรมชาติ

แม่น้ำย่อมสามารถที่จะบำบัดฟื้นฟูตัวเองได้ดีกว่าการถูกกักกันไว้ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง อีกทั้งจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสำหรับมนุษย์และระบบนิเวศอื่น

(2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ

สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ หมายถึง น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของระบบนิเวศอื่นอย่างเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา สาหร่าย และพืชน้ำ เป็นต้น การที่แม่น้ำจะสามารถปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศได้อย่างดีนั้น น้ำในแม่น้ำต้องมีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งอาหาร และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ พืชน้ำ ซึ่งเป็นวัฏจักรในระบบนิเวศโลก แม่น้ำจึงย่อมมีสิทธิที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่นี้ ดังนั้นกิจกรรมใดหรือการกระทำใดที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพและปริมาณน้ำจนทำให้ไม่สามารถจะทำหน้าที่ของแม่น้ำที่มีต่อระบบนิเวศได้แล้วย่อมเป็นการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ เช่น การกักเก็บน้ำไว้เป็นส่วนตัวเพื่อใช้ประโยชน์ของตนมากจนทำให้ปริมาณน้ำเหลือไม่เพียงพอต่อความเป็นอยู่ของระบบนิเวศอื่น หรือ การทำให้เกิดมลพิษปนเปื้อนจนทำให้คุณภาพน้ำในแม่น้ำไม่อาจใช้ประโยชน์ได้อย่างปกติที่ควรจะเป็น หรือ การบุกรุกหรือปล่อยให้วัชพืชเช่นผักตบชวีมากจนทำให้ระบบนิเวศน้ำต้องเปลี่ยนไป เช่นนี้ย่อมเป็นสิทธิของแม่น้ำที่จะได้รับการคุ้มครอง สิทธินี้สอดคล้องกับแนวคิดมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ที่ได้รับการยอมรับกันในนักสิ่งแวดล้อมซึ่งได้มีการยอมรับและให้การรับรองสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ ของแม่น้ำในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River (Draft)) และมีปรากฏในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแม่น้ำคงคา สาธารณรัฐอินเดีย (Draft National Ganga River Rights Act, 2016)

พบว่าประเทศไทยในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายกำหนดให้สิทธิแก่แม่น้ำไว้โดยตรง มีเพียงพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการบูรณาการเกี่ยวกับการจัดสรร การใช้ การพัฒนา การบริหารจัดการ การบำรุงรักษา การฟื้นฟู การอนุรักษ์ และสิทธิในน้ำ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถบริหารทรัพยากรน้ำในทุกมิติได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยมีการกำหนดให้รัฐมีอำนาจ ใช้ พัฒนา บริหารจัดการ บำรุงรักษา ฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งเมื่อพิจารณาบทบัญญัติที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่าเป็นกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของประชาชนทั่วไปที่จะให้เกิดความยุติธรรมในการใช้หรือจัดสรรทรัพยากรน้ำ โดยไม่ได้มุ่งคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้มีการกำหนดหมวด 6 ว่าด้วยการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรน้ำสาธารณะ ด้วยการให้คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) กำหนดพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธารหรือพื้นที่ชุ่มน้ำโดยการสงวนไว้เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำสาธารณะ (มาตรา 73) ซึ่งบทบัญญัตินี้สะท้อนให้เห็นว่า

ประเทศไทยไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric ซึ่งหากสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศได้รับการรับรองตามกฎหมายแล้วจะทำให้แม่น้ำไม่ถูกละเมิดสิทธิจนถึงขั้นกระทบต่อระบบนิเวศอื่น ๆ ที่พึ่งพาแม่น้ำ ดังนั้น รูปแบบการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำจึงควรมีการรับรองสิทธินี้ไว้ในกฎหมายด้วยจะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างยั่งยืน

แต่อย่างไรก็ตามการที่ประเทศไทยจะให้การคุ้มครองสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศด้วยการตรากฎหมายมาใช้บังคับนั้นก็ต้องให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจถึงหน้าที่ของระบบนิเวศแต่ละชนิดด้วย

(3) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง

ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง การมีชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดมาอยู่ร่วมกัน ณ สถานที่หนึ่งหรือระบบนิเวศใดระบบนิเวศหนึ่ง แม่น้ำเป็นแหล่งหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่ในแหล่งน้ำนั้นและความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำแต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันตามพื้นที่ตั้งและการไหลผ่านของแม่น้ำ แม่น้ำเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชสัตว์ที่มีความแตกต่างหลายชนิดพันธุ์หากแม่น้ำไม่สามารถเป็นที่อยู่ของสัตว์ พืช ต่าง ๆ ได้จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอื่น ๆ ดังนั้นแม่น้ำจึงควรมีสหสิทธิสิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองนี้ซึ่งถือเป็นสิทธิพื้นฐานของธรรมชาติและสิทธิดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม คือแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลสำหรับนักสิ่งแวดล้อม ในต่างประเทศมีการยอมรับและให้การรับรองสิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองของแม่น้ำในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River (Draft)) และมีปรากฏในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแม่น้ำคงคา สาธารณรัฐอินเดีย (Draft National Ganga River Rights Act, 2016)

พบว่าประเทศไทยเป็นประเทศภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) หรือ CBD มีวัตถุประสงค์หลักของอนุสัญญานี้คือเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ให้มีการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างเท่าเทียม และเป็นธรรม การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยให้การยอมรับและเห็นถึงความสำคัญในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนี้สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองจึงมีความเหมาะสมต่อการนำมากำหนดขอบเขตสิทธิของแม่น้ำตามกฎหมายไทย

แต่อย่างไรก็ตามการที่จะคุ้มครองสิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองของแม่น้ำนั้น ภาครัฐและประชาชนต้องเข้าใจในความหลากหลายทางชีวภาพของแต่ละพื้นที่ว่า

มีความแตกต่างกัน รู้และเข้าใจลักษณะของพื้นที่แม่น้ำ แหล่งน้ำนั้นว่าเหมาะที่จะใช้เพื่อการใด ซึ่งการสร้างความรู้ความเข้าใจดังกล่าวนี้ไม่สามารถสร้างขึ้นในระยะเวลาสั้น ๆ

(4) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ และสิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเองสิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ หมายถึง แม่น้ำ ลุ่มน้ำรวมทั้งระบบนิเวศในแม่น้ำตามธรรมชาติมีสิทธิที่จะอยู่ในสภาวะที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์ เพื่อการใช้การอุปโภคบริโภค ได้ตามความเหมาะสมและสภาพของแม่น้ำนั้น ๆ และไม่ถูกทำลายด้วยสารปนเปื้อนถึงขนาดที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ด้วยตัวของแม่น้ำเองได้ สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์มีความสอดคล้องกับแนวคิดมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) และได้รับการยอมรับในระหว่างประเทศและต่างประเทศด้วยการรับรอง ในกฎหมายระหว่างประเทศ โดยปรากฏในหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010) ข้อ 7 และข้อ 8 และร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River) และ

สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง หมายถึง แม่น้ำโดยธรรมชาติสามารถที่จะฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเองให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้เมื่อมีสิ่งที่เป็นมลพิษปะปนในปริมาณไม่มาก การที่แม่น้ำจะสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ตามธรรมชาตินั้น ต้องไม่มีการกระทำละเมิดต่อแม่น้ำให้เกิดความเสียหายมากเกินไปจนความสะอาดที่แม่น้ำจะฟื้นฟูตัวเองได้ตามธรรมชาติ ดังนั้นกิจกรรมใด ที่ทำให้แม่น้ำไม่สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ย่อมเป็นการละเมิดสิทธิ ซึ่งหากแม่น้ำปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ตามสภาพของแม่น้ำแล้ว แม่น้ำย่อมสามารถที่จะฟื้นฟูตัวเองได้ด้วยระบบกลไกของแม่น้ำเอง สิทธินี้ได้รับการยอมรับด้วยการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติและร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River)

พบว่าในประเทศไทยไม่มีกฎหมายคุ้มครองสิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ และสิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเองโดยตรง แต่ได้มีกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวกับการป้องกันการทำให้เกิดมลพิษ เช่น พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 เป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของทางน้ำ โดยห้ามมิให้มีการกระทำที่จะก่อให้เกิดความสกปรก หรือความไม่สะอาดแก่ทางน้ำและยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่กำหนดควบคุมการปล่อยน้ำเสียและควบคุมกรรมกิจต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อทางน้ำในแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นบทบัญญัติหนึ่งที่ห้ามการกระทำกิจกรรมของมนุษย์ที่อาจถือว่าเป็นการละเมิดต่อแม่น้ำ แม้ออกดีจะไม่ได้ออกกฎหมายภายใต้แนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric เพราะการห้ามเช่นนั้นก็เพื่อคุ้มครองบุคคลอื่น ๆ ให้สามารถใช้ประโยชน์จาก

แม่น้ำได้เท่านั้น ดังนั้นกฎหมายดังกล่าวเรียกได้ว่าสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยในการที่จะคุ้มครองสิทธิที่จะปลอดภัยหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ของแม่น้ำ หากนำสิทธิที่จะปลอดภัยหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ และการฟื้นฟู ซ่อมแซมตัวเองมาบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมาย ผู้วิจัยเห็นว่า จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำได้ และไม่เป็นเรื่องยากที่ประชาชนจะยอมรับและเคารพสิทธิดังกล่าวนี้

แต่อย่างไรก็ตามการที่จะให้แม่น้ำมีสิทธิที่จะปลอดภัยหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามสภาพนั้น สิ่งที่เป็นอุปสรรคในการคุ้มครองสิทธินี้คือ การที่มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดติดริมแม่น้ำซึ่งเสี่ยงต่อการที่จะเป็นแหล่งมลพิษหรือสารพิษที่จะปล่อยลงสู่แม่น้ำ เนื่องจากไม่มีกฎหมายกำหนดระยะถอยห่างจากแม่น้ำถึงตัวบ้านเรือน และที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินเอกชนที่รัฐไม่สามารถเข้าไปหวงห้ามการใช้พื้นที่นี้ได้

(5) สิทธิในการได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะทางกฎหมาย

สิทธิในการได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะทางกฎหมาย คือ การรับรองให้แม่น้ำมีสิทธิ หน้าที่ เสมือนบุคคลทั่วไปด้วยการบัญญัติกฎหมายรับรองสถานะความเป็นนิติบุคคล

จากการศึกษาค้นพบว่า สิทธิของแม่น้ำมีที่มาจากแนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญากฎหมายธรรมชาติ กฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศดังที่ได้วิเคราะห์มาในบทที่ 4 นั้น แสดงให้เห็นได้ว่าการมีสิทธินั้นมีใช้ว่าจะมีได้แต่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นแต่สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในระบบนิเวศส่วนอื่น ๆ บนโลกใบเดียวกันนี้ก็สามารถจะมีสิทธิได้เช่นเดียวกันมนุษย์ เพียงแต่สิทธิที่มีได้นั้นอาจมีความแตกต่างกันได้ตามความแตกต่างของลักษณะสิ่งนั้น ดังนั้นหากจะให้การรับรองสถานะของสิ่งใดต้องมีกฎหมายรับรองสิทธิ หากจะให้แม่น้ำมีสิทธิก็ต้องให้แม่น้ำมีสถานะทางกฎหมายเป็นบุคคล ซึ่งความเป็นบุคคลนั้นมีด้วยกันสองประการคือบุคคลธรรมดากับบุคคลโดยผลของกฎหมายหรือเรียกว่านิติบุคคล ซึ่งแม่น้ำไม่สามารถที่จะมีสถานะเป็นบุคคลธรรมดาได้ แม่น้ำจึงอาจมีสถานะเป็นบุคคลตามกฎหมายหรือนิติบุคคลได้ เมื่อพิจารณาที่มาของความเป็นนิติบุคคลนั้น พบว่ามีที่มาสองทางคือ กฎหมายเอกชน และกฎหมายมหาชน

นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 65 กำหนดว่านิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่น ซึ่งนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นี้ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด ส่วนนิติบุคคลโดยกฎหมายตามกฎหมายมหาชนหากพิจารณาความเป็นนิติบุคคลตามหลักกฎหมายมหาชนจะพบว่ามี การรับรองความเป็นนิติบุคคล 2 รูปแบบ คือ นิติบุคคลโดยกฎหมาย และนิติบุคคลโดยสภาพ

นอกจากการรับรองความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้วยังมีการรับรองสถานะของนิติบุคคลตามกฎหมายอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน เช่น กระทรวง ทบวง และกรมในรัฐบาล จังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน วัตถุประสงค์ในพระพุทธรศาสนา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นต้น หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่มีกฎหมายบัญญัติไว้

หากพิจารณากฎหมายภายในประเทศตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ แล้วจะเห็นว่าสิ่งอื่นใดนอกเหนือจากที่กล่าวไว้ในกฎหมายทั้งสองลักษณะนี้แล้วไม่อาจถือว่าเป็นนิติบุคคลได้ซึ่งรวมถึงแม่น้ำที่ไม่สามารถเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายนี้ได้ เนื่องจากยังไม่มีกฎหมายที่บัญญัติรับรองสิทธิของแม่น้ำให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลไว้ จึงแสดงให้เห็นได้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยยังไม่ได้มีการรับรองสถานะความเป็นนิติบุคคลของแม่น้ำแต่อย่างไรก็ตาม แม่น้ำอาจจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลโดยสภาพได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ

กฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายที่มีผลผูกพันรัฐหรือประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกสหประชาชาติ ในส่วนของกฎหมายยอมรับว่ารัฐเป็นนิติบุคคลโดยสภาพ จึงสามารถที่จะมีนิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐได้ มีสถานะเป็นนิติบุคคลและเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งการกำหนดให้รัฐเป็นนิติบุคคลถือเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญของทฤษฎีว่าด้วยรัฐเพราะทำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำรงอยู่ของรัฐ ทำให้ข้อผูกพันของรัฐดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีสิทธิและหน้าที่ที่สมบูรณ์ตามกฎหมายระหว่างประเทศ และมีความเท่าเทียมกันทุกประเทศตามกฎหมายระหว่างประเทศ ส่วนการรับรองรัฐมีผลเสมือนเป็นการประกาศว่ารัฐได้เกิดขึ้นมาแล้ว รัฐที่ได้รับการรับรองจึงมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ ส่งผลให้มีความสามารถในการทำนิติกรรมระหว่างประเทศได้อย่างสมบูรณ์ โดยถือว่ารัฐเป็นผู้ทรงสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายระหว่างประเทศที่สามารถจะเป็นหน่วยหนึ่งในประชาสังคมโลก

หากพิจารณาถึงความเป็นรัฐนั้นมืองค์ประกอบหลักที่ทำให้มีสถานะภาพเป็นรัฐได้ก็คือ ต้องมีดินแดนที่มีขอบเขตชัดเจนที่ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพที่เป็นทั้งพื้นดิน แม่น้ำ อากาศ ภูเขา ฯลฯ ซึ่งรวมกันเป็นระบบนิเวศเดียวกัน และอีกองค์ประกอบ คือ มีประชากรของรัฐตนเองซึ่งหมายถึงมนุษย์ องค์ประกอบหลักดังกล่าวยอมทำให้มีสถานะเป็นรัฐซึ่งมีสถานะทางกฎหมายระหว่างประเทศเป็นนิติบุคคลซึ่งแต่ละรัฐหรือแต่ละประเทศจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่กฎหมายระหว่างประเทศจะกำหนดไว้ให้ ดังนั้นหากนำเอาองค์ประกอบความเป็นรัฐมาพิจารณาเพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นรัฐต้องมืองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ประชากร หมายถึงมนุษย์ กับดินแดน โดยที่แม่น้ำก็ก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งของดินแดน ดังนั้น

เมื่อรัฐเป็นนิติบุคคล ประชากรก็เป็นนิติบุคคล แม่น้ำจึงมีสถานะเป็นนิติบุคคลด้วย จึงกล่าวได้ว่า แม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคลโดยสภาพด้วยการใช้หลักกฎหมายระหว่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะให้แม่น้ำได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลอย่างเป็นรูปธรรมแล้วจำเป็นต้องมีการรับรองโดยกฎหมายภายในประเทศ โดยการมีกฎหมายที่บัญญัติให้แม่น้ำเป็นนิติบุคคลซึ่งเป็นสิทธิที่สามารถนำมาใช้ได้กับบริบทของประเทศไทยและมีความสอดคล้องกับหลักสากลซึ่งมีกฎหมายระหว่างประเทศและต่างประเทศให้การรับรองสิทธินี้หลายประเทศ ได้แก่ ปริญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mater Earth) และร่างปริญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ Universal Declaration of River Rights (Draft) และกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ (Republic of Ecuador) ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ (New Zealand) สาธารณรัฐอินเดีย (Republic of India) สาธารณรัฐโคลอมเบีย (Republic of Colombia) เป็นต้น

หากประเทศไทยให้การรับรองสถานะทางกฎหมายแก่แม่น้ำจะทำให้ประชาชนเกรงกลัวต่อกฎหมายและไม่กล้ากระทำการใดที่เป็นการละเมิดต่อสิทธิของแม่น้ำซึ่งจะส่งผลให้แม่น้ำแต่ละสายมีความสะอาดปราศจากมลพิษและสามารถใช้ประโยชน์ได้ในทุกด้านอย่างที่เคยมีมาในอดีต แต่อย่างไรก็ตามแม่น้ำไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่สามารถทำการปกป้องคุ้มครองสิทธิของตัวเองได้ จึงต้องมีบุคคลเป็นผู้ทำการแทน ดังนั้น การกำหนดให้แม่น้ำใดเป็นนิติบุคคลและให้ใครเป็นผู้ดูแลจึงเป็นปัญหาที่ต้องทำการศึกษา

2) มาตรการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

มาตรการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ คือ วิธีการที่นำมาใช้บังคับเพื่อเป็นกลไกในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วยมาตรการทางกฎหมายและมาตรการทางสังคม

ในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำได้นำมาตรการทางกฎหมายแพ่งและมาตรการทางกฎหมายอาญามาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ กล่าวคือ มาตรการทางแพ่ง เป็นเรื่องการเรียกค่าเสียหายกับบุคคลผู้ทำละเมิดสิทธิของแม่น้ำทำให้แม่น้ำได้รับความเสียหาย โดยความรับผิดชอบในทางแพ่งนี้จะเกิดขึ้นในกรณีที่มีการกระทำละเมิดสิทธิของแม่น้ำ ด้วยการจงใจหรือประมาทเลินเล่อกระทำการใด ๆ ที่เกิดความเสียหายต่อแหล่งน้ำเกินควรแก่การใช้ปกติหรือกระทำการใดที่ไม่มีอำนาจตามกฎหมายต่อแม่น้ำ ผู้นั้นต้องรับผิดชอบค่าสินไหมทดแทนเพื่อการฟื้นฟูแม่น้ำ และรับผิดชอบค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่รัฐต้องจ่ายไปในการจัดการให้แม่น้ำคืนสภาพและค่าใช้จ่ายที่รัฐต้องจ่ายให้แก่บุคคลอื่นที่ได้รับความเสียหายจากการทำให้เกิดความเสียหายแก่แม่น้ำ เพื่อเป็นการป้องกันและปราบปราม ความรับผิดชอบในทางแพ่งนี้เป็นมาตรการที่ผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยและเป็นที่ยอมรับในสากลทั่วไป

มาตรการทางอาญา กำหนดโทษทางอาญาคด้วยการกำหนดโทษจำคุกและโทษปรับที่มีอัตราสูงเพื่อเป็นการป้องกันและปราบปรามให้ผู้ตั้งใจฝ่าฝืนกฎหมายด้วยเจตนาทุจริตจนทำให้เกิดผลกระทบต่อแม่น้ำหรือแหล่งน้ำสาธารณะให้เกิดการเสื่อมโทรมหรือเสื่อมสภาพต่อการใช้ประโยชน์ ทำให้เกิดมลพิษต่อแม่น้ำจนเกิดอันตรายต่อระบบนิเวศต่อระบบนิเวศทั้งหลาย การลงโทษทางอาญาก็เพื่อเป็นการป้องกันและปราบปรามโดยให้รัฐมีอำนาจในการลงโทษซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีอำนาจรัฐ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นมาตรการที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

มาตรการทางสังคม คือมาตรการที่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมและถือปฏิบัติตามหากไม่เคารพหรือไม่ปฏิบัติตามจะถูกประชาชนในสังคมด้วยกันตำหนิติเตียน การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำจึงนำมาตราทางสังคมเข้ามาช่วยภาครัฐด้วยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นมาตรการทางสังคมที่สำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ เนื่องจากประชาชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับแม่น้ำ และเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งด้านบวกและด้านลบจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ด้วยเหตุนี้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะสำเร็จได้ก็ด้วยการได้รับความร่วมมือจากประชาชนในการดูแล ใฝ่ระวัง ติดตาม และตรวจสอบปัญหา ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ หากจะนำมาตรการทางสังคมมาใช้ในประเทศไทย ย่อมส่งผลดีต่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและยังสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี

อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคุ้มครองดูแลสิทธิของแม่น้ำนั้นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติอื่น ๆ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการปรับเปลี่ยนความคิด

3) องค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำ

องค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำ คือ องค์กรที่ทำหน้าที่ในการคุ้มครองดูแลและเรียกร้องสิทธิแทนแม่น้ำตามที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิ เนื่องจากแม่น้ำเป็นสิ่งไม่มีชีวิตหากจะให้การรับรองสถานะทางกฎหมายให้กับแม่น้ำเป็นนิติบุคคลแล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนแทนของนิติบุคคลที่มีอำนาจในการจัดการแทน โดยการจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีผู้มีส่วนได้เสียในการปกป้อง คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ได้แก่ องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชน

องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแม่น้ำประกอบด้วยหน่วยราชการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เช่น กรมเจ้าท่า กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอ ซึ่งมีอำนาจตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแม่น้ำมีหลายฉบับ แต่ละฉบับ

กำหนดหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกัน โดยองค์กรภาครัฐมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีอำนาจรัฐ

ภาคเอกชนประกอบด้วย ประชาชน ได้แก่ ชุมชน ประชาชน และองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และ ธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเนื่องจากภาคเอกชนเองถือว่าเป็นบุคคลที่ใช้ประโยชน์ในแม่น้ำและขณะเดียวกันก็เป็นบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำจึงต้องให้องค์กรดังกล่าวมีส่วนร่วมในการจัดการกับแม่น้ำ ซึ่งการให้ภาคเอกชน ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมดูแลและปกป้องคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำนั้นสอดคล้องกับหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน

ผู้วิจัยเห็นว่าองค์ประกอบขององค์กรดังกล่าวต้องมีองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนดังที่กล่าวมา เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนถือเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้การดูแล ปกป้อง คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ที่เกิดจากการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ

สรุปผลการวิจัย ได้คำตอบที่ว่าในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำที่มีสาเหตุที่สำคัญ 3 ประการคือ ปล่องน้ำเสีย การบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ และการขยายตัวของวิชาชีพอย่างผิดบชวา การแก้ไขปัญหานี้ต้องให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ด้วยการรับรองสถานะทางกฎหมายแก่แม่น้ำ โดยมีองค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำและมาตรการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ภายใต้แนวคิดมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมคือ แนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์ (Eco-centric) ด้วยการมีกฎหมายต้นแบบที่มีโครงสร้างกฎหมายเพื่อเสนอแก้ไขเพิ่มในร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. ที่ประกอบไปด้วย

หมวด 1/1 สิทธิแม่น้ำ มีทั้งหมด 5 ส่วน

ส่วนที่ 1 บททั่วไป (มาตรา 6/1)

ส่วนที่ 2 สถานะและสิทธิของแม่น้ำ (มาตรา 6/2 ถึง มาตรา 6/6)

ส่วนที่ 3 คณะกรรมการองค์กรพิทักษ์ (มาตรา 6/7 ถึง มาตรา 6/13)

ส่วนที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชน (มาตรา 6/14 ถึงมาตรา 6/16)

ส่วนที่ 5 หน้าที่ของรัฐและประชาชน (มาตรา 6/17 ถึงมาตรา 6/19)

หมวดที่ 8 ความรับผิดชอบทางแพ่งในกรณีที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรน้ำสาธารณะ

มาตรา 84/1

หมวดที่ 9 บทกำหนดโทษ

มาตรา 99/1

2. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่ายังมีปัญหาที่จะต้องนำไปสู่การดำเนินการที่เป็นข้อเสนอแนะของการวิจัย ดังนี้

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายและกฎหมาย

1) รัฐควรมีนโยบายให้ส่วนราชการต่าง ๆ จัดกิจกรรมที่เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะแม่น้ำ ด้วยการให้ความรู้แก่ประชาชนในการจัดการทรัพยากรแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำคงอยู่และสามารถมีใช้และปลูกฝังตั้งแต่ยังเยาว์วัย

2) ภาคการศึกษาควรต้องมีการจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ รักษาธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีความรอบรู้ในสภาพภูมิศาสตร์ในท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ และสร้างความรักและผูกพันกับท้องถิ่น ด้วยการปลูกฝังแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ด้วยความคิดที่ว่ามนุษย์และระบบนิเวศอื่นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตั้งแต่ชั้นระดับอนุบาลจนถึงมัธยมตอนปลาย

3) ที่ดินที่ติดกับคลองน้ำทั้งที่เป็นที่ดินของภาครัฐหรือเอกชนควรจะมีการกันแนวระยะห่างในการใช้ประโยชน์ ดังนั้น จึงน่าจะมีการเวนคืนที่ดินส่วนดังกล่าวนี้ในเนื้อที่พอสมควรที่จะไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อคันกันน้ำ แม่น้ำ หรือแหล่งน้ำ

4) ให้นำบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 มาใช้บังคับในการกำจัดวัชพืชน้ำ เช่น ผักตบชวา ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดน้ำในแม่น้ำเน่าเสีย และเป็นสาเหตุการขาดขวางการใช้สิทธิในการไหลตามธรรมชาติได้

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้พบว่ามีความประเด็นที่สามารถนำไปสู่การศึกษาวิจัยต่อไป เพื่อให้ประเทศไทยมีกฎหมายและมาตรการในการคุ้มครองแม่น้ำและระบบนิเวศอื่น ที่เหมาะสมและใช้บังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพควรมีการศึกษาเพิ่มเติมประเด็นต่อไปนี้

การวิจัยเรื่อง “ความเหมาะสมของหลักสูตรภาคการศึกษาบังคับ ที่เป็นการเฉพาะกับบริบทของท้องถิ่น” (ตั้งแต่ชั้นระดับอนุบาลจนถึงมัธยมตอนปลาย)

การวิจัยเรื่อง “กฎหมายท้องถิ่นเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ” โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ท้องถิ่นตรากฎหมายระดับท้องถิ่นเพื่อคุ้มครองแม่น้ำในเขตปกครองส่วนท้องถิ่นเพราะปัจจุบัน

มีการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เอื้อต่อการบัญญัติกฎหมายในระดับท้องถิ่น เพื่อมุ่งคุ้มครองระบบนิเวศธรรมชาติอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้

4. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และสมมุติฐาน

จากผลการศึกษาทำให้ได้คำตอบตามปัญหาวิจัยและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ ทั้งข้อสรุปและข้อค้นพบดังต่อไปนี้

1) เพื่อศึกษาและวิจัยแนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติตามแนวคิด Eco-centric ซึ่งวัตถุประสงค์นี้มีคำตอบปรากฏอยู่ในบทที่ 2

2) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์แห่งปัญหาและผลกระทบจากการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ และการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งวัตถุประสงค์นี้มีคำตอบปรากฏอยู่ในบทที่ 4.1

3) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การจัดการและมาตรการทางกฎหมายที่รับรองและคุ้มครองสิทธิแม่น้ำของต่างประเทศ ซึ่งวัตถุประสงค์นี้มีคำตอบปรากฏอยู่ในบทที่ 4.3

4) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ โครงสร้างองค์ประกอบของกฎหมายคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งวัตถุประสงค์นี้มีคำตอบปรากฏอยู่ในบทที่ 4.4

5) เพื่อจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำของประเทศไทยตามแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric ซึ่งวัตถุประสงค์นี้มีคำตอบปรากฏอยู่ในบทที่ 5

สำหรับสมมุติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้ คือ

“ปัญหาน้ำเน่าเสียในแม่น้ำมีสาเหตุจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ เช่น การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม การเกษตรแหล่งชุมชนและแหล่งมลพิษอื่น ๆ และการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ รวมทั้งการนำวัชพืชอบอย่างผักตบชวาเข้ามาในประเทศและไม่มีการควบคุมการขยายพันธุ์อย่างจริงจัง ซึ่งมีกฎหมายหลายฉบับควบคุม และป้องกันแต่ก็ไม่สามารถจะเอาชนะกับปัญหาเหล่านั้นได้ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของมนุษย์ที่ไม่เคารพสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศอื่น หากใช้แนวคิด ทฤษฎีและหลักการ ที่ประกอบด้วย แนวคิด Anthropocentric และแนวคิด Eco-centric หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวทางในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในระหว่างประเทศและต่างประเทศ มาวิเคราะห์จะได้กฎหมายที่ใช้ในการจัดการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองสิทธิจากการละเมิดของมนุษย์ โดยมีโครงสร้างของกฎหมายต้นแบบที่ประกอบด้วย สิทธิของแม่น้ำ มาตรการและวิธีการในการ

คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ องค์กรในการดำเนินการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ และสถานะทางกฎหมาย
ของแม่น้ำ ซึ่งจะเป็นต้นแบบในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำที่บังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

คำตอบการวิจัยมีความสอดคล้องกับสมมุติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้